

საქართველოს სახელმწიფო ვალის გინამიკა და მართვის თავისებურებები

ანა ჭიჭიშვილი

მაგისტრი
საქართველოს საპატიოარქოს წმიდა
ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

ლაშა ჭილიძე

დოქტორანტი
საქართველოს საპატიოარქოს წმიდა
ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

დავით ჭილიძე

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
საქართველოს საპატიოარქოს წმიდა
ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

„2014 წლის 5 ნოემბრის მდგომარეობით საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნობამ 3 713 804 კაცი შეადგინა, რაც წინა, 2002 წლის აღწერის შედეგთან (4371 535 კაცი) შედარებით 15 პროცენტით (657 731 კაცი) ნაკლებია.“¹ ამ მეტად მტკიცნეულ რეალობას განსაკუთრებულ სიმწვავეს მატებს ის გარემოება, რომ საქართველოს მოსახლეობის რიცხოვნების კლების ტენდენცია უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე მყარად ადაპტირებული პროცესის სახით ყალიბდება. აღნიშნულს ადასტურებს 1989 წლს, ჯერ კიდევ „საბჭოთა ეპოქაში“ ჩატარებული მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგები რომლთა თანახმად: „მოსახლეობა საქართველოს სსრ-ში 1989 წლის 12 იანვრის მდგომარეობით შეადგენდა 5 443 359 კაცს.“²

როგორც ვხედავთ, 1989 წლიდან 2012 წლამდე 23 წლიან ისტორიულ პერიოდში საქართველოს მოსახლეობა, 1 729 555 კაცით, ანუ თითქმის ერთი მესამედით, (31,77%-ით) არის შემცირებული, რაც ჩვენი აზრით ეპოქალური მნიშვნელობის პრობლემას წარმოადგენს და აქედან გამომდინარე სიღრმისეულ ანალიზს, გამომწვევი მიზეზების შესწავლასა და დაუყოვნებლივად დაძლევის გზების ძიებას საჭიროებს.

უაღრესად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ 1989 წლიდან 2002 წლამდე განვილ ცამეტ წელიწადში, ქვეყნის მოსახლეობის 1 071 824 (5 443 359 – 4 371 535) კაცით, 19,69%-ით შემცირების ძირითად მიზეზებად, საბჭოთა იმპერიის ნგრევით განპირობებული მიგრაციული პროცესებისა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის პირველი წლებისათვის დამახასიათებელი, ობიექტური სირთულეების დასახელების ლოგიკურობის პარალელურად, 2002-დან 2014 წლამდე ქვეყნის მოსახლეობის 657 731 კაცით, ანუ 15%-ით შემცირების მიზეზად ასევე ლოგიკურად, ქვეყნის ეკონომიკის „მართვა-რეგულირების პროცესში დაშვებული შეცდომები და არც თუ იშვიათად დანაშაულებრივი გადაწყვეტილებები შეიძლება იქნეს მიჩნეული.

¹ მოსახლეობის რიცხოვნობა – მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის ძირითადი შედეგები. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქატატი) http://census.ge/files/results/Census%20Release_GEO.pdf

² მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერა 1989. <https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%9B%E1%989>

როგორც ცნობილია ნეპისმიერ ქვეყნაში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების ერთის მხრივ ამსახველ, ხოლო მეორეს მხრივ მაპროვოცირებელ ფინანსურ დოკუმენტად ქვეყნის ბიუჯეტია მიჩნეული. მრავალი ქვეყნის ისტორიული გამოცდილება ცხადჰყოფს, რომ სახელმწიფო ბიუჯეტის სტრუქტურისა და პარამეტრების მიზანმიმართული რეგულირება, მნიშვნელოვნად განაპირობებს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური, მათ შორის დემოგრაფიული განვითარების პროცესს. აქედან გამომდინარე საქართველოში სადღეისოდ შექმნილი უძმიმესი დემოგრაფიული მდგომარეობის დაძლევისათვის, მიზანშეწონილი მიგვაჩნია ქვეყნის საფინანსო-საბიუჯეტო სფეროში მიმდინარე პროცესების, კერძოდ დანართი №1-ით წარმოდგენილი საბიუჯეტო პარამეტრების დინამიკისა და რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა, ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებზე შესაძლო ზემოქმედების ნიშნით გაანალიზება.

როგორც დანართი №1-ით წარმოდგენილი მონაცემებიდან ვრწმუნდებით, 2010 წლიდან 2018-19 წლებამდე ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი მაკროეკონომიკური (ფაქტიური და საპროგნოზო) პარამეტრების გარკვეული ნაწილი, საკმაოდ პოზიტიური დინამიკით ხასიათდება. აღნიშნულს ადასტურებს 2010 წლიდან 2017 წლამდე ქვეყნის როგორც ნომინალური და ისე რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდის გამოკვეთილი (შესაბამისად 83,3% და 37,0%-ით) ტენდენცია. აღნიშნულს კიდევ უფრო შთამბეჭდავს ხდის 2019-22 წლების, ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტით გათვალისწინებული საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტის 45 741 მლნ. ლარამდე,³ ანუ 2010 წლის მაჩვენებელთან შედარებით 117,6%-ით ზრდის საპროგნოზო პარამეტრის არსებობა.

ზემოაღნიშნულის პარალელურად, ასევე დადებით მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ, 2010-17 წლებში, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლების 82,9%-ით, ხოლო საგადასახადო შემოსავლების 101,3%-ით ზრდის (თითქმის გაორმაგების) არსებული ტენდენცია.

საბიუჯეტო სფეროსა და ზოგადად ქვეყნის ეკონომიკაში მიმდინარე პოზიტიურ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელთა კატეგორიას უნდა მივაკუთვნოთ, 2010-17 წლებში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების ზრდის გამოკვეთილი ტენდენცია. ასევე დადებით შეფასებას იმსახურებს ის გარემოება, რომ აღნიშნულ პერიოდში სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების 66,5%-ით ზრდის მაჩვენებელი, 16,5%-ით ნაკლებია ამავე პერიოდში ბიუჯეტის შემოსავლების ზრდის (82,9%-ი) მაჩვენებელზე, რაც საბიუჯეტო ხარჯების ანტი ინფლაციურ ხასიათზე მიგვანიშნებს რადგან აღნიშნული გარემოება სახელმწიფო ბიუჯეტის დადებითი საოპერაციო და ასევე დადებითი მთლიანი სალდოს ფორმირების უმნიშვნელოვანეს წინაპირობას წარმოადგენს.

თუმცა აღნიშნულის მიუხედავად, როგორც დანართი №1-იდან ირკვევა, 2010 და 2014 წლებში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის საოპერაციო სალდო (სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ შესაბამისი წლის კანონის დამტკიცების დღისათვის) უარყოფით სიდიდეს წარმოადგენდა და უდავოდ დამატებით იმპულსს აძლევდა, 2010-17 წლებში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პერმანენტულად დეფიციტური ხასიათის ფორმირების არასასურველ პროცესს.

სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის, როგორც ფისკალური პოლიტიკის რეალიზების ერთ-ერთი ბერკეტის, კერძოდ მისი მიზანმიმართული ზრდის ხარჯზე, ეკონომიკის ერთობლივი მოთხოვნისა და აქედან გამომდინარე სამენარმეო აქტივობის (ერთობლივი მიწოდების) ზრდის მასტიმულირებელ ფაქტორად გამოყენების აღიარებული პრაქტიკის მიუხედავად, უკანასკნელი წლების საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის პერმანენტულად დეფიციტური ხასიათი (იხ. დანართი №1) მეტად საყურადღებო და კრიტიკული შეფასების საგნად უნდა იქნეს მიჩნეული.

საქმე ისაა, რომ წლების განმავლობაში განხორციელებული არაეფექტური ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგად, ქვეყნის საბიუჯეტო დეფიციტის დაბალანსებისათვის საჭირო საკუთარი სახსრების არ არსებობა, სახელმწიფო (საშინაო და საგარეო) ვალის ზრდას განაპირობებდა. აღნიშნულს ადასტურებს დანართი №1-ით წარმოდგენილი ის მეტად საგანგაშო მონაცემები,

³ საქართველოს მთავრობა „ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2019-2022 წლებისათვის (გადამუშავებული ვარიანტი).

რომელთა თანახმად, 2010-დან 2017 წლამდე ქვეყნის რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტის 37,0 პროცენტული ერთეულით ზრდის პირობებში, სახელმწიფო ვალის ოდენობა 80,6%-ით, (მათ შორის საშინაო ვალი 103,8%-ით, ხოლო საგარეო ვალი 74,9 პროცენტით) არის გაზრდილი.

სიტუაციას მნიშვნელოვნად ამძიმებს ის გარემოება, რომ სახელმწიფო ვალის ზრდის ტენდენცია შენარჩუნებულია საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონპროექტის პარამეტრებით, კერძოდ 2019 წლისათვის საქართველოს სახელმწიფო ვალის ზღვრული ოდენობის ზრდა 19 715,8 მლნ. ლარამდე, ანუ 2010 წლის მომაცემებთან შედარებით 10 906,7 მლნ. ლარით, 123,9%-ის, (მათ შორის საშინაო ვალის 2 652,1 მლნ. ლარის – 51,7%-ის, ხოლო საგარეო ვალის 8 254,6 მლნ. ლარის – 116,9%-ის) ოდენობით არის გათვალისწინებული.

საქართველოს საზოგადოების გარკვეულ ნაწილში (მათ შორის პროფესიულ ეკონომისტთა წრეებში), სახელმწიფო ვალისადმი საკმაოდ ზედაპირული დამოკიდებულების არსებობის მიუხედავად, აღნიშნული საკითხის პრობლემატურ ხასიათზე დანართ №1-ით წარმოდგენილი ის მომაცემები მიგვანიშნებენ, რომელთა თანახმადაც, წლების განმავლობაში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ვალდებულებების კლების ანუ ქვეყნის მიერ წინა წლებში აღებული ვალების მომსახურებისათვის განკუთვნილი თანხების ოდენობა, ზრდის მეტად მაღალი ტემპით ხასიათდება. კერძოდ 2010 წელს ამ თვალსაზრისით ქვეყნის ბიუჯეტიდან გაღებული 199,4 მლნ ლარი, 2019 წლისათვის 933,9 მლნ. ლარამდე, ანუ 368,4 პროცენტული ერთეულით არის გაზრდილი.

აღნიშნულთან ერთად მეტად საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს 2010-19 წლების კანონებით გათვალისწინებული, სახელმწიფო ბიუჯეტის ვალდებულებების კლების, ანუ ადრე აღებული ვალების მომსახურებისათვის განკუთვნილი თანხების უდიდესი ნაწილი, საგარეო ვალების მომსახურებაზე მოდის. კერძოდ 2010 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონით, საგარეო ვალდებულებების კლების, ანუ ადრე აღებული კრედიტების მომსახურებისათვის განკუთვნილი 135,4 მლნ. ლარი, 2019 წლისათვის 893,8 მლნ. ლარამდე არის გაზრდილი და რაც განსაკუთრებით საყურადღებოა, ამავე წლის საბიუჯეტო ხარჯების საერთო ოდენობის 9,3%-ს უტოლდება.

ქვეყნის ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის თითქმის 10%-ის, ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების მოგვარების სანაცვლოდ, საგარეო ვალების გადახდისათვის გამოყენების არასასურველ რეალობას, განსაკუთრებულ სიმძიმეს მატებს ის გარემოება, რომ აღნიშნული თანხების ქვეყნის გარეთ (უცხოეთში ვალების დასაფარად) გადაგზავნამდე, მათი უცხოურ ვალუტაში კონვერტირების პროცესი, ზრდის უცხოურ ვალუტაზე ქვეყანაში არსებულ ერთობლივ მოთხოვნას, რითაც დამატებით იმპულსს აძლევს ეროვნული ვალუტის კურსის გაუფასურებას და ამ პროცესით განპირობებულ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ პრობლემებს, მათ შორის, ასტიმულირებს მყარ ვალუტაში არსებული ვალდებულებების (საგარეო ვალების) სამომავლო მომსახურებისათვის საჭირო საბიუჯეტო სახსრების სავარაუდო ზრდის პროცესს და კიდევ უფრო ამძიმებს საბიუჯეტო დეფიციტის პრობლემას.

შედეგადაც იქმნება მეტად რთული სიტუაცია, ერთგვარი „მოჯადოებული წრე“, რომლის პირობებში ქვეყანა საბიუჯეტო დეფიციტის (სხვა ფაქტორებთან ერთად ქვეყნის საშინაო და საგარეო ვალების მომსახურებით გამოწვეული) დასაფარავად, იღებს ადრე აღებულთან შედარებით გაზრდილ (მათ შორის საგარეო) ვალს, რომლის გარკვეული პერიოდის შემდეგ, მომსახურებისათვის იძულებულია აიღოს ახალი, კიდევ უფრო გაზრდილი საგარეო და საშინაო ვალი. აღნიშნულ პროცესს დამატებით იმპულსს მატებს იმ გარემოება, რომ ქვეყნის მიერ ადრე აღებული ვალების სამომავლო მომსახურებისათვის საჭირო მნიშვნელოვნად გაზრდილი და მეტად დეფიციტური საბიუჯეტო სახსრების მობილიზების აუცილებლობა, ერთის მხრივ სახელმწიფო ვალის ზრდის, ხოლო მეორეს მხრივ ქვეყნაში არსებული ფინანსური პოტენციალის საზღვრებს გარეთ, პრაქტიკულად ეკონომიკური უუგების გარეშე გატანის, არასასურველ ტენდენციას განაპირობებს.

სახელმწიფო ვალის ზრდის არასასურველი და სახიფათო პროცესის თავიდან აცილების აუცილებლობაზე, მიგვანიშნებს ევროპის გაერთიანების 12 სახელმწიფოს მიერ, 1992 წელს ხელ-

მოწერილი „ევროპის კავშირის შესახებ“, მასტრიხტის ხელშეკრულების დებულებები და მათი ანალოგით ჩამოყალიბებული „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“, საქართველოს ორგანული კანონის მე-2 მუხლის, პირველი პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტის ის მოთხოვები, რომელთა თანახმად, დაუშვებელია საქართველოს სახელმწიფო ვალის (საშინაო და საგარეო) ოდენობა აღემატებოდეს ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის 60%-ს.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით აბსოლუტურად ცხადია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური, მათ შორის დემოგრაფიული განვითარებისათვის, რაოდენ მნიშვნელოვანია სახელმწიფო, განსაკუთრებით საგარეო ვალის არსებული მდგომარეობის შესწავლა და კომპლექსური ანალიზი. ამ თვალსაზრისით უაღრესად საყურადღებო და დადებით მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ 2010-18 წლების საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონებსა და 2019 წლის კანონპროექტის შესაბამისად (იხ. დანართი №1) „საქართველოს სახელმწიფო ვალის ზღვრული ოდენობის“, თანაფარდობა ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ოდენობასთან არ აღემატება 43,7%-ს და სრულად შეესაბამება „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით დადგენილ 60%-იან ზღვრულ მაჩვენებელს. ასევე პოზიტიურ მოვლენას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ საკმაოდ დაბალ (მაქსიმუმ 36,0%-ი) დონეზე ფიქსირდება საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის 2010-1018 წლების კანონებით გათვალისწინებული: – „საქართველოს სახელმწიფო საგარეო ვალის ზღვრული მოცულობის“ თანაფარდობა მთლიანი შიდა პროდუქტის ოდენობასთან. (იხ. დანართი №1).

ზემოაღნიშნული პოზიტიურისაგან განსხვავებული დამოკიდებულება იყვეთება დანართ №1-ით წარმოდგენილი ქვეყნის საგარეო ვალის ამსახველი ორი განსხვავებული გრაფის შეფასებისას. საქმე ისაა, რომ სრულიად ლოგიკურად იბადება შეკითხვა, რა განაპირობებს ეკონომიკური არსით, ერთი და იგივე კატეგორიის ორი განსხვავებული: „საქართველოს სახელმწიფო საგარეო ვალის ზღვრული მოცულობის“ და „საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალის“ სახელწოდების მქონე გრაფების სახით არსებობას.

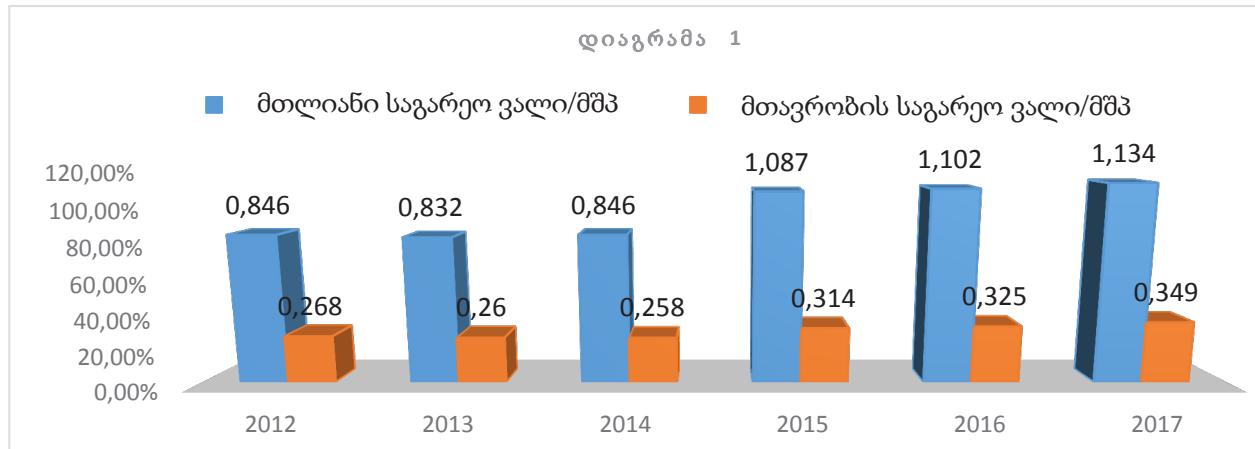
სიტუაციას კიდევ უფრო გაურკვეველს ხდის ის ფაქტი, რომ „საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალი“-ს ამსახველი მონაცემები მნიშვნელოვნად აღემატება „საქართველოს სახელმწიფო ვალის ზღვრული ოდენობის“ გრაფის მონაცემებს, რაც თავისთვის განსხვავებული მონაცემები ფიქსირდება, საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებზე დაყრდნობით შედგენილ, „საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალის“ სახელწოდების მქონე გრაფაში დაფიქსირებულ მონაცემებს შორის (იხ. დანართი 1).

„საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალის“ გრაფის მონაცემები, გარდა იმისა რომ მნიშვნელოვნად აღმატება „საქართველოს სახელმწიფო საგარეო ვალის ზღვრული მოცულობის“ გრაფაში დაფიქსირებულ მონაცემებს, მათი თანაფარდობა 2010-17 წლების საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტის ოდენობასთან 81,6%-113,4%-ის დიაპაზონში მერყეობს და მნიშვნელოვნად აღემატება „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით დადგენილი ზღვრულ მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელს.

როგორც საკითხის შესწავლა ცხადჰყოფს ყოველივე ზემოაღნიშნულს განაპირობებს საქართველოს საგარეო ვალის ორი განსხვავებული მონაცემის: „მთავრობის საგარეო ვალი“-სა და „მთლიანი საგარეო ვალი“-ს სახით აღრიცხვის დამკვიდრებული პრაქტიკა და მათი კალკულაციის განსხვავებული მეთოდოლოგიური თავისებურებები. აღნიშნულს ადასტურებს საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებზე დაყრდნობით შედგენილი და ქვემოთ მოყვანილი დიაგრამის №1-ით წარმოდგენილი მონაცემები, 2012-17 წლების საქართველოს მთლიანი საგარეო და

მთავრობის საგარეო ვალის, ამავე წლების ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტთან თანაფარდობის შესახებ.

მთლიანი საგარეო ვალის და მთავრობის საგარეო ვალის თანაფარდობა მშპ-სთან⁴

როგორც დიაგრამით წარმოდგენილი მონაცემებიდან ვრწმუნდებით, წლების განმავლობაში საქართველოს საგარეო ვალი ორი ურთიერთგანსხვავებული მიდგომის საფუძველზე იანგარი-შება და აქედან გამომდინარე სხვადასხვა ოდენობით აღირიცხება, რაც ეკონომიკური ლოგიკის გარდა ფინანსური წესრიგის თვალსაზრისითაც სრულიად მიუღებელ მოვლენად უნდა იქნეს მიჩნეული. შექმნილი სიტუაცია, მნიშვნელოვნად ართულებს ქვეყნის კანონმდებლობით დადგე-ნილი ზემოაღნიშნული ზღვრული მაკროეკონომიკური პარამეტრების დაცვისა და კონტროლის შესაძლებლობას.

საქმე ისაა, რომ საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონებში დაფიქსირებული „საქართველოს სახელმწიფო საგარეო ვალის ზღვრული მოცულობა“, როგორც აღვნიშნეთ, მნიშვნელოვნად ნაკლებია ეროვნული ბანკის მიერ აღრიცხული „საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალი“-ს მოცულობაზე და სრულად შესაბამება „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით დადგენილ მოთხოვნებს.

ხოლო რაც შეეხება საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დაფიქსირებულ „საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალი“-ს ოდენობას, იგი მნიშვნელოვნად აღემატება, როგორც სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს 2010-18 წლების კანონებსა და 2019 წლის კანონპროექტში საგარეო ვალის თაობაზე არსებულ მონაცემებს, ისე „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით დადგენილ ფისკალურ ზღვარს.

როგორ ანალიზი ცხადყოფს შექმნილი სიტუაციის გამომწვევ ძირითად მიზეზად „სახელმწიფო ვალის შესახებ“ საქართველოს კანონში არსებული სახელმწიფო ვალის განმარტება უნდა იქნეს მიჩნეული. საქმე ისაა, რომ აღნიშნული განმარტების შესაბამისად სახელმწიფო ვალად მიჩნეულია: უცხოური კონვერტირებადი ვალუტით გამოხატული საქართველოს სახელმწიფო ვალის შემადგენელი იმ ძირითადი თანხების ერთობლიობა, რომლებიც წარმოქმნილია საქართველოს სახელით საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს, ასევე ფინანსთა სამინისტროს გარანტით სხვა ორგანოების/დაწესებულებების მიერ, ნაკისრი შეუსრულებელი ვალდებულებებით, აგრეთვე საქართველოს სახელით, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ უცხოურ კონვერტირებად ვალუტაში დენომინირებული სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების განთავსებიდან ან საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ, საქართველოსათვის დამტკიცებული საფინანსო რესურსებიდან მიღებული თანხებით.

როგორც ვხედავთ მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად ქვეყნის სახელმწიფო ვალად არ მიიჩნევა და აქედან გამომდინარე საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირების პროცეს-

⁴ ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები საქართველოს ეროვნული ბანკი <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=494>

ში მზედველობაში არ მიიღება, ფინანსური სახსრების ის მეტად სოლიდური ნაწილი, რომლებიც როგორც ეკონომიკური არსით ისე ქვეყნის ფულად-საფინასო სისტემაზე შესაძლო ზემოქმედების თვალსაზრისით სავსებით მიეკუთვნება საგარეო ვალის კატეგორიის,

აღნიშნულს ადასტურებს საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ სახელმწიფო საგარეო ვალის აღრიცხვისას გამოყენებული, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის, „საგარეო ვალის სტატისტიკა“-ის („External Debt Statistics, Guide for Compilers and Users“. International Monetary Fund. Washington, 2013) სახელმძღვანელო პრინციპებთან სრულად შესაბამისობაში მყოფი ის მეთოდოლოგიური მიდგომა რომლის თანახმადაც: – „მთლიანი საგარეო ვალი დროის მოცემული მომენტისათვის წარმოადგენს ფაქტობრივი, უპირობო ვალდებულებების გადაუხდელ თანხას, რომელიც მოითხოვს ამ ქვეყნის რეზიდენტი დებიტორის მიერ არარეზიდენტისათვის ძირითადი ან/და პროცენტის გადახდას მომავალი პერიოდის რომელიმე მომენტში“.⁵

როგორც ვხედავთ საგარეო ვალის ზემოაღნიშნული განმარტება მეტად ტევადი ხასიათისაა და საგარეო ვალის კატეგორიაში ფინანსურ იპერაციათა მეტად ფართო სპექტრს აერთიანებს. აღნიშნული მიდგომის შესაბამისად, ნებისმიერ ვალდებულება, რომელიც სამომავალოდ არა-რეზიდენტისათვის გადახდას ექვემდებარება ქვეყნის მთლიანი საგარეო ვალის კატეგორიად არის მიჩნეული. აღნიშნულ მიდგომასა და „სახელმწიფო ვალის შესახებ“ საქართველოს კანონის ზემოაღნიშნულ განმარტებებს შორის არსებული განსხვავებები განაპირობებენ დანართი №2-ით წარმოდგენილი საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ, საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალის სახით აღრიცხულ მონაცემებსა და სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონებში დაფიქსირებულ მონაცემებს შორის გამოკვეთილ შეუსაბამობებს.

ქვეყნის საგარეო ვალის აღრიცხვა-სისტემატიზების თაობაზე არსებულ მეთოდოლოგიურ მიდგომათა სიმრავლის მიუხედავად, ჩვენი აზრით, სახელმწიფო ვალის კატეგორიად მიჩნეული უნდა იქნეს, ქვეყნის ხელისუფლებისა და რეზიდენტი იურიდიული პირების (მათ შორის სახელმწიფოს 100%-იან საკუთრებაში მყოფი საწარმოების) ყველა ის საგარეო ფინანსური ვალდებულება, რომლთა მომსახურებაც ამცირებს ქვეყნის ეკონომიკურ სივრცეში არსებულ უცხოურ ვალუტაში დენომინირებულ ფინანსურ პოტენციალს.

ზემოაღნიშნული მოსაზრების ლოგიკურობას ცხადყოფს, საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის თაობაზე, საქართველოს პარლამენტისა და სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის რეკომენდაცია, სადაც ვკითხულობთ: – „ბიუჯეტის კანონის პროექტით წარმოდგენილ მთავრობის ვალში არ არის ასახული მუნიციპალიტეტების, სსიპ-ებისა და „საჯარ და კერძო პარტნიორობის შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე აღებული ვალდებულებების მიმდინარე ლირებულება და იგი წარმოადგენს მხოლოდ ცენტრალური მთავრობის ვალს. ამ ეტაპზე არ არსებობს ვალის ერთიანი, სრულყოფილი ბაზა, რომლითაც მოხდება შეფასება თუ რა გავლენას მოახდენდა მათი დამატება მთავრობის ვალის მშპ-სთან ფარდობის მაჩვენებელზე“.⁶

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მეტად საკამათოდ უნდა მივიჩნიოთ, „საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ საქართველოს კანონპროექტის თანმდევი დოკუმენტაციის პაკეტით წარმოდგენილი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს ორგანულ კანონში შესატანი ის შესწორებები რომლთა თანახმადაც „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტის ფრაზა: – „სახელმწიფო ვალის შეფარდება მთლიან შიდა პროდუქტთან“ იცვლება ფრაზით: – „მთავრობის ვალის შეფარდება მთლიან შიდა პროდუქტთან“.

ხოლო ამავე მუხლის მე-2 პუნქტის ახალი (შემოთავაზებული) რედაქციით „მთავრობის ვალი“-ს ოდენობაში, ასახვას აღარ ექვემდებარება საქართველოს ეროვნული ბანკის ვალდებულებები. აქედან გამომდინარე, საკმად შეფარული ფორმით პრაქტიკულად იცვლება სახელმწიფო

⁵ საგარეო სექტორის სტატისტიკა მეთოდოლოგიური განმარტებები <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>

⁶ ინფორმაცია საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტზე საქართველოს პარლამენტისა და სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის რეკომენდაციების გათვალისწინების თაობაზე. გვ. 40 <https://mof.ge/5187>

ვალის მთლიან შიდა პროდუქტთან თანაფარდობის, (1992 წლის მასტრიხტის ხელშეკრულების ანალიზიურად დადგენილი) 60%-იანი ზღვრული მაჩვენებელი.

საქმე ისაა რომ, ზემოაღნიშნული „საკანონმდებლო ნორმის“ ამოქმედება თავისთავად განაპირობებს სახელმწიფო ვალის მთლიან შიდა პროდუქტთან თანაფარდობის დადგენილი ზღვრული მაჩვენებლის ზრდას, რადგან შემოთავაზებული საკანონმდებლო ნორმის ამოქმედების შედეგად, საქართველოს თუნდაც 2017 წლის საბიუჯეტო პარამეტრების პირობებში შესაძლებელი გახდება სახელმწიფო ვალის ზღვრული ოდენობის 292,4 მლნ ლიარით (იხ. დანართი №2), ანუ 731 მლნ. ლარით შემცირება. რაც მთლიან შიდა პროდუქტთან მისი თანაფარდობის არსებულ მაჩვენებელს ყოველგვარი ძალისხმევის გარეშე 41,8%-იდან, 39,9%-მდე შეამცირებს (იხ. დანართი №1).

სახელმწიფო საგარეო ვალის არსებული სიდიდის ეროვნული ბანკის ვალების ოდენობით შემცირება, როგორც ვხედავთ ავტომატურად იწვევს მთლიან შიდა პროდუქტთან მისი თანაფარდობის სადლეისო მაჩვენებლის შემცირებას და მოქმედი ზღვრული მაკროეკონომიკური პარამეტრის დამცავი ეფექტის შესუსტებას. რაც გარდა იმისა, რომ ხელსაყრელ პირობებს შეუქმნის სახელმწიფო ვალის დამატებითი (შემცირებული ოდენობით) ზრდის სრულიად არასასურველ პროცესს, მისი მიღება ასევე პრობლემებს შეუქმნის საქართველოს საგარეო ვალის დინამიკის სრულფასოვანი კონტროლის შესაძლებლობას.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ქვეყნის საფინანსო-საბიუჯეტო სფეროში მიმდინარე პროცესების, მათ შორის უცხოურ ვალუტაში გამოხატული საერთაშორისო რეზერვების სასურველ დონზე შენარჩუნების, ეროვნული ვალუტის კურსისა და ინფლაციური პროცესების, ქვეყნის ეკონომიკური ინტერესების მოთხოვნებთან შესაბამისობაში შენარჩუნების პროცესის უზრუნველსაყოფად, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია:

- საქართველოს სახელმწიფო (საშინაო და საგარეო) ვალის მთლიან შიდა პროდუქტთან თანაფარდობის, მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი ზღვრული მაჩვენებლის შენარჩუნების პირობებში, მაქსიმალურად დეტალურ აღრიცხვას დაექვემდებაროს და აქედან გამომდინარე საქართველოს ეროვნული ბანკის მეთოდოლოგიასთან შესაბამისობაში იქნეს მოყვანილი საქართველოს საგარეო ვალის ამსახველი საბიუჯეტო პარამეტრები;
- ერთის მხრივ, სახელმწიფო საშინაო ვალის მომსახურებისათვის განკუთვნილი საბიუჯეტო ხარჯების მზარდი ტენდენციებით განპირობებული, მიმოქცევის არხებში ფულის მასის ზრდით, ხოლო მეორეს მხრივ, საგარეო ვალის მომსახურებისათვის საერთაშორისო რეზერვებზე მოთხოვნის ზრდით, სტიმულირებული არასასურველი პროცესების ნეიტრალიზების მიზნით, მაქსიმალურად შეიზღუდოს საბიუჯეტო ორგანიზაციებისათვის ავტომობილების, რბილი ავეჯისა და სხვა მსგავსი იმპორტის ზრდაზე ორიენტირებული საბიუჯეტო ხარჯების გამოყოფის არსებული პრაქტიკა;
- საბიუჯეტო ხარჯების ოპტიმიზების მიზნით, მაქსიმალურად შეიზღუდოს საბიუჯეტო დაწესებულებებისა და მარეგულირებელი ორგანოების, იჯარით აღებულ ძვირადლირებულ „საოფისე ფართებში“ განთავსების პრაქტიკა;
- დაიწყოს მსჯელობა სახელმწიფო სანარმოთა სამეთვალყურეო საბჭოების ხშირად უფუნქციო და მაღალანაზღაურებადი წევრების დაფინანსების მიზანშეწონილების, აგრეთვე მარეგულირებელი კომისიების ფუნქციებისა და დაფინანსების წყაროების, მათი რეალური დამოუკიდებლობის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში მოყვანის თაობაზე;
- გაუქმდეს, საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებულ მხარჯავ დაწესებულებებად მიჩნეული: საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდი, მაღალმთანი დასახლებების განვითარების ფონდი და ა(ა)იპ საქართველოს სოლიდარობის ფონდი. აღნიშნულ ფონდებში, აკუმულირებული საბიუჯეტო სახსრების განაწილება განხორციელდეს პროგრამული ბიუჯეტის შედგენის პრინციპების, კერძოდ სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონში სათანადო წესით ასახული მიზნობრივი პროგრამების მეშვეობით.

გამოყენებული ლიტერატურა და ინტერნეტ წყაროები:

ინფორმაცია საქართველოს 2019 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტზე საქართველოს პარლამენტისა და სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის რეკომენდაციების გათვალისწინების თაობაზე <https://mof.ge/5187>

მოსახლეობის რიცხოვნობა – მოსახლეობის 2014 წლის საყოველთაო აღწერის ძირითადი შედეგები. სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი) http://census.ge/files/results/Census%20Release_GEO.pdf

მოსახლეობის სრულიად საკავშირო აღწერა 1989. https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%9B%E1%1989_საგარეო_სექტორის_სტატისტიკა_მეთოდოლოგიური_განმარტებები <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>

საქართველოს მთავრობა „ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2019-2022 წლებისათვის (გადამუშავებული ვარიანტი)

ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის, საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებსა (<http://www.Statistics.ge> http://www.nbg.gov.ge/NBG_New_Geo/Publications/Buletin/) და „საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ შესაბამისი წლების კანონების დღისათვის ამ კანონებში დაფიქსირებულ მონაცემებზე დაყრდნობით.

ძირითადი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები საქართველოს ეროვნული ბანკი <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=494>

დანართი 1

საქართველოს მთლიანი შედება პროდუქტისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის ძირითადი პარამეტრები	დანართი №1 [6]									
	2010	2011	2012	20-3	2014	2015	2016	2017	2018	2019 36
მთლიანი შედება პროდუქტი და სახელმწიფო ბიუჯეტის ძირითადი პარამეტრები	20 743,4	24 344,0	26 167,3	26 847,4	29 150,5	31 755,6	34 028,5	38 042,2	41 741,8*	45 146,9*
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	117,4%	126,1%	129,4%	140,5%	153,1%	164,0%	183,4%	201,2%	217,6%
მთლიანი შედება პროდუქტი მუდმივი ფასებში (ნომინალური)	20 743,4	22 241,4	23 653,8	24 454,9	25 585,6	26 322,5	27 072,4	28 422,3	-	-
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	107,2%	114,0%	117,0%	123,3%	126,9%	130,5%	137,0%	-	-
სახელმწიფო ბიუჯეტის ძირითადი შემთხვევადო	5 188,2	5 955,8	6 839,4	7 422,5	7 319,0	8 090,0	8 555,0	9 489,5	10 314,2	10 281,7
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	114,8%	131,8%	143,1%	141,1%	155,9%	164,9%	182,9%	198,8%	198,2%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	25,0%	21,8%	26,1%	27,6%	25,1%	25,5%	25,1%	24,9%	24,7%	22,8%
მ.მ. გარასაცემი	4 382,0	5 300,0	6 300,0	6 920,0	6 820,0	7 600,0	7 980,0	8 820,0	9 490,0	9 565,0
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	120,9%	143,8%	157,9%	155,6%	173,4%	182,1%	201,3%	216,6%	218,3%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	21,1%	21,8%	24,1%	25,8%	23,4%	23,9%	23,5%	23,2%	22,7%	21,2%
სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯები	5 476,3	5 746,1	6 554,3	7 248,5	7 539,6	8 005,4	8 543,6	9 121,2	9 720,9	9 279,1
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	104,9%	119,7%	132,4%	137,7%	146,2%	156,0%	166,5%	177,5%	169,4%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	26,4%	23,6%	25,0%	27,0%	25,9%	25,2%	25,1%	24,0%	23,3%	20,6%
მ.მ. შემთხვევები	1 046,0	1 081,2	1 133,4	1 180,9	1 138,3	1 407,9	1 443,3	1 393,5	1 413,6	1 473,8
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	103,4%	108,4%	112,9%	126,0%	134,6%	138,0%	133,2%	135,1%	140,9%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	5,0%	4,4%	4,3%	4,4%	4,5%	4,4%	4,2%	3,7%	3,4%	3,3%
მ.მ. საქართველო და მიმსახურები	856,2	791,4	918,8	854,7	853,8	963,7	1 037,5	1 144,3	1 201,3	1 194,0
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	92,4%	103,3%	99,8%	99,7%	112,6%	121,2%	133,6%	140,3%	139,5%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	4,1%	3,2%	3,5%	3,2%	2,9%	3,1%	3,1%	3,0%	2,9%	2,6%
საქართველოს საღამო	-288,2	209,7	285,1	174,0	-220,6	84,4	11,4	368,2	593,3	1 002,6
მთლიანი მთლიანი საღამოს ბიუჯეტის ზედამეტი ღერძინა	-1 075,2	-505,8	-457,1	-446,9	-87,47	-683,7	-513,6	-540,8	-975,2	-1 019,7
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	47,0%	42,5%	41,6%	81,4%	63,6%	47,8%	50,3%	94,8%	94,8%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	5,2%	2,1%	1,8%	1,7%	3,0%	2,2%	1,5%	1,4%	2,3%	2,2%
საქართველოს საქამინისტრო გადამისახურდი ღერძინა	8 809,1	10 670,5	10 039,5	9 578,1	10 410,1	11 808,6	14 575,5	15 909,4	17 931,4	19 715,8
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	121,1%	114,0%	108,7%	118,2%	134,1%	165,5%	180,6%	203,6%	223,8%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	42,5%	43,8%	38,8%	35,7%	35,7%	37,2%	42,8%	41,8%	43,0%	43,7%
საქართველოს საქამინისტროს სამინისტრო გადამისახურდი მოცულობა	1 747,9	1 911,9	1 922,5	2 025,9	2 584,2	3 117,7	2 997,7	3 562,7	3 905,0	4 400,0
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	109,4%	110,0%	115,9%	147,8%	178,4%	171,5%	203,8%	223,4%	251,7%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	8,4%	7,9%	7,3%	7,5%	8,9%	8,8%	9,4%	9,4%	9,4%	9,7%
საქართველოს სახელმწიფო სამინისტრო გადამისახურდი მოცულობა	7 061,2	8 758,6	8 117,0	7 552,2	7 825,9	8 690,9	11 577,7	12 346,7	14 026,4	15 315,8
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	124,0%	114,9%	107,0%	110,8%	123,1%	164,0%	174,9%	198,6%	216,9%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	34,0%	36,0%	31,0%	28,1%	26,8%	27,4%	34,0%	32,5%	33,6%	33,9%
საქართველოს მთლიანი საგარეო გადამისახურდი წლის 31 ღამებშითვის	10 238,8	11 717,9	13 414,9	13 433,5	13 989,4	15 259,1	15 880,9	17 260,0	-	-
ასახ ასახავა	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
საგარეო გადამისახურდი მოცულობა საღამო	1,7	-	1,7	1,7	1,7	1,8	2,4	2,5	2,5	2,63
საგარეო გადამისახურდი მოცულობა საგარეო გადამისახურდი წლის 31 ღამებშითვის მდრ. დან**	10 238,8	11 717,9	13 414,9	13 433,5	13 989,4	15 259,1	15 880,9	17 259,8	-	-
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	-	131%	131,2%	136,6%	157,8%	219,0%	250,0%	-	-
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	83,9%	-	87,2%	85,1%	85,6%	85,6%	112,0%	113,4%	-	-
საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის გადამისახურდების ზრდა – სახელმწიფო მოცულობის სამსახურის და კრედიტობის	1 114,1	854,3	1 046,0	868,0	1 636,0	1 610,0	1 275,0	1 792,7	1 986,8	2 160,0
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	76,7%	93,9%	77,9%	146,8%	144,5%	114,4%	160,1%	178,3%	193,9%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	5,4%	3,5%	4,0%	3,3%	5,6%	5,1%	3,7%	4,7%	4,8%	4,8%
სამართლი	1 213,5	754,3	946,0	718,0	1 036,0	1 010,0	1 075,0	1 392,7	1 586,7	1 160,0
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	62,2%	78,0%	59,2%	85,4%	83,2%	88,6%	114,8%	130,8%	95,6%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	5,9%	3,1%	3,6%	2,6%	3,6%	3,2%	3,2%	3,7%	3,8%	2,6%
სამართლი	100,0	100,0	100,0	150,0	600,0	600,0	200,0	400,0	400,0	500,0
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	100%	100%	150%	600%	600%	200%	400%	400%	500%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	0,5%	0,4%	0,4%	0,6%	2,1%	1,9%	0,6%	1,1%	1,0%	1,1%
საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის გადამისახურდების კლება – სახელმწიფო მინისტრის მინსახურება	199,4	244,0	219,4	549,4	589,1	419,2	444,4	526,2	760,1	933,9
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	122,4%	110,0%	275,5%	295,4%	210,2%	222,9%	263,9%	381,3%	468,4%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	1,0%	1,0%	0,8%	2,0%	2,0%	1,3%	1,3%	1,4%	1,8%	2,1%
სამართლი	135,4	138,9	120,9	471,8	532,0	356,0	360,0	431,0	725,0	893,8
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	102,6%	89,3%	348,4%	392,9%	262,9%	265,9%	318,3%	535,5%	660,1%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	0,7%	0,6%	0,5%	1,8%	1,3%	0,8%	1,1%	1,1%	1,7%	2,0%
სამართლი	64,0	105,2	98,5	77,6	66,1	63,2	84,4	95,2	35,1	40,1
ზრდას ტემპი 2010 – 100	100%	104,4%	153,9%	121,3%	103,3%	98,8%	131,9%	148,6%	54,8%	62,6%
ხელირთო წლიური ნომინალური მცდარი	0,3%	0,4%	0,4%	0,3%	0,2%	0,2%	0,2%	0,3%	0,08%	0,09%

საქართველოს მთლიანი საგარეო ვალი (ათასი აშშ დოლარი)

დანართი №2 [7]

	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	31.12.2017	30.06.2018
სამთავრობო სექტორი	3 345 861,9	3 695 194,7	4 250 557,9	4 190 598,9	4 255 819,2	4 390 341,4	4 677 798,4	5 294 741,3	5 474 114,3
გროვული ბანკი	877 286,1	816 298,0	582 512,4	338 663,6	252 059,8	220 253,5	200 914,6	292 443,3	330 599,0
ანკარი	1 595 213,6	2 119 618,1	2 468 534,8	2 646 886,3	2 683 354,1	2 957 125,7	2 984 358,7	3 686 741,9	3 779 745,1
სხვა სექტორი	1 828 790,4	2 239 384,0	3 327 974,1	3 471 499,3	3 586 599,5	4 503 244,0	5 444 685,5	5 370 005,3	5 618 008,2
პორტფოლიო ინვესტიციების კამპანიაშის სესხები	2 591 623,2	2 847 403,0	2 785 316,6	2 785 838,0	3 211 588,3	3 188 167,1	2 573 171,9	2 615 893,3	2 516 073,3
მთლიანი საგარეო ვალი	10 238 775,3	11 717 897,8	13 414 895,7	13 433 486,1	13 989 421,0	15 259 131,8	15 880 929,1	17 259 825,1	17 421 539,9
აცხ აცხ რიზო აცხ დოლარი / ლარი	1,7	-	1,7	1,7	1,7	1,8	2,4	2,5	2,5
მთლიანი საგარეო ვალი ლარში	17 405 918,0	22 805 322,7	22 836 917,9	23 782 015,7	27 466 437,2	38 114 229,8	43 149 562,8	43 553 49,8	